

15-Oktyabr, 2025-yil

ISLOMIY TUSHUNCHALAR ASOSIDA SHAKLLANGAN OBRAZLARDAN FOYDALANISH

Shohista Shodmonova Rauf-qizi

Toshkent iqtisodiyot va pedagogika instituti

Assistent-o‘qituvchisi

shohistashodmonova3318@gmail.com

Annotatsiya: *Mazkur maqola Sayqaliyning “Bahrom va Gulandom” dostonida islomiy tushunchalar asosida shakllangan obrazlardan foydalanish mahorati va buning badiiy asarga ta’siri masalalarini islomiy mifologik obrazlar va ularning badiiy asarlarda yashashi, shakllanishi kabi muammolar haqida ham tushunchalar berilgan.*

Kalit so‘zlar: *Ko‘hi Qof, Bog‘i Eram, anqo, Azroil, do‘zax, behisht, mifoornitonim, mifoornitonim.*

O‘lkamizga VII-VIII asrlardan boshlab islom dinining yoyilishi munosabati bilan keng ommalasha boshlagan islomiy-diniy manbalar va adabiyotlar o‘zbek folklori va adabiyotining syujet qamrovi hamda obrazlar tizimining g‘oyatda boyishiga asos bo‘lgan. Personajlar, syujet liniyalari, konfliktlar tizimi va hatto g‘oyaviy-badiiy jihatlariga ham ta’sirini o‘tkazgan diniy qarashlar deyarli barcha asarlarda kuzatiladigan obrazlarning paydo bo‘lishiga olib kelgan.

Sobir Sayqaliy ham “Bahrom va Gulandom”ida islomiy tushunchalar asosida shakllangan obrazlardan ko‘p o‘rinlarda tasvir obyekti sifatida foydalangan. Bu usul orqali u poetik ifodaning an’anaviy shaklini qo‘llashga erishgan va din – folklor – adabiyot munosabatlarini parallel va kesishgan chiziqlarda ifodalay olgan, deyishimiz mumkin.

So‘rdim eldin: “”Bu paridur, ko‘zlara manzur erur,
Yoki jannatdin adoshib munda tushgan hur erur?”...⁶

Jannat – barcha musulmon olami orzu qiladigan, unda faqatgina ezgulik va go‘zalliklar mujassamligi ayon bo‘lgan maskan. Diloromni ana shu yerdan tushib kelgan hur, ya’ni farishtaga qiyoslash – uning haddan tashqari chiroyli va yer yuzida unga teng keladigani yo‘qligini ifodalash edi.

Mifologiya fani sohasida qush ko‘rinishidagi mifologik obrazlar “mifoornitonimlar” deb yuritiladi va bularga “Anqo”, “Semurg”, “Samandar” kabi qushlarni kiritishimiz mumkin. shular orasidan Anqo qushi islomiy qarashlar asosida shakllangan bo‘lib, Ko‘hi Qofda yashaydigan afsonaviy qush, barcha qushlarning podshosidir. “Navoiy asarlari lug‘ati”da Anqo so‘ziga shunday ta’rif berilgan: “Anqo oti bor, o‘zi yo‘q afsonaviy qush (go‘yo qushlarning podshosi bo‘lib, Ko‘hi Qofda yashar emish):

Tilar ko‘nglum qushi Anqodin o‘tsa nori yuz vodiy,
Munungdek sayr etarg‘a Qofdin ortuq sabotim bor.⁷

⁶ Sayqaliy. Bahrom va Gulandom. – Toshkent: Fan, 1960. 33-b

⁷ Навоий асарлари луғати. – Тошкент, 1974. – В.53

15-Oktyabr, 2025-yil

Sayqaliyning muxammasida ham shu holatga ishora bor, ya’ni “tanim bu Qof tog‘ida nishonsiz anqo kabidir” deb nola qiladi. Ko‘hi Qof, anqo timsollaridan maqsad esa bu yo‘lda o‘zni yo‘qotishga-da tayyor turishga ishora bo‘lib xizmat qiladi. Joy nomlari bilan bog‘liq mifo-obrazlar “mifoantroponimlar” deb atalib, yuqoridagi Ko‘hi Qof yoki Bog‘i Eram kabilar shular jumlasidandir. Bunday nomastikalarning badiiy asarlarda qo‘llanilishi uning badiiy-estetik qiymatini oshishiga xizmat qiladi. Yuqoridagi badiiy ifoda ham bizga oshiqning qanchalik og‘ir vaziyatda ekanini estetik joziba bilan yetkazib beryapti.

Hazrat Hizr ichmas erdi obi havondin dami,

Zavq qilsa bu sani la’li zilolingni ko‘rub...

deya, folkloristik obrazlardan biri Xizrni misol obyekti sifatida keltirib ketadi. Mana shunday afsonaviy shaxs nomlari mifologiyada mifoantroponimlar deb nomlanib, ularning keltirilishiga sabab, asosan, hayotlariga oid afsona yoki rivoyatlarning berilayotgan vaziyatga mosligiga bog‘liq bo‘ladi. Yuqoridagi misralarda ham barhayotlik suvini ichganligi uchun mangu tirik mifologik homiy⁸ hisoblangan Xizr agar sening la’li ziloling – labingning shirinligidan zavq qilganida, obi hayot – tiriklik suvini ichmas edi deb yorni tiriklik suvidan ham zarurroq va zavqliroq ekanini izhor qilgan. Xalqimizning mifologik tasavvurlariga ko‘ra, Xizr ajdodlar ruhining timsoli bo‘lib, u qiyin ahvolda qolgan kishilarga madad beruvchi afsonaviy homiy, donishmand oqsoqol va obi hayot chashmasining suvidan ichganligi uchun doimiy barhayotlikka erishgan ezgu kuch hisoblanadi.⁹

Aydi shahzoda:- Ko‘zum yoshi fidoyi maqdaming,

Mustajob etkay xudovandim Masihoday daming.¹⁰

Ma’lumki, Iso timsoli mumtoz adabiyotda Masih “nafasi jon kirgizuvchi” Ruhulloh “Allohning ruhi” sifatida talqin etiladi. Ba’zi o‘rinlarda shoir ma’shuqaning hatto so‘zlari ham jon baxshlilik xususiyatiga ega ekanligini e’tirof etadi. Bahromning ta’rificha, Diloromning qadamlariga ko‘z yoshlari fido, joniga esa uning jon bag‘ishlovchi so‘zlari davodir.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, Sayqaliyning “Bahrom va Gulandom” dostoni nafaqat shoirning poetik mahorati, balki uning islomiy rivoyat va afsonalardan anchagina xabardor ekani va e’tiqodli, iste’dodli ijodkor ekanining isbotidir. Personajlarining ichki kechinmalarining o‘quvchiga ravon va tushunarli tarzda yetib borishi uchun har xil ramziy obrazlar, tasvir obyektlaridan foydalana olgani ham asarning badiiyatini go‘zallashtirgan, ham shoirning mahoratini belgilab bergan.

⁸ M. Jo‘rayev, D.O‘rayeva.. O‘zbek mifologiyasi.darslik - T.: O‘qituvchi, 2019. - 558 bet.

⁹ M. Jo‘rayev, D.O‘rayeva.. O‘zbek mifologiyasi.darslik - T.: O‘qituvchi, 2019. 300-b.

¹⁰ 134-b

15-Oktyabr, 2025-yil

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Sayqaliy. Bahrom va Gulandom. – Toshkent: Fan, 1960. – 224 b.
2. M. Jo`rayev, D.O`rayeva.. O`zbek mifologiyasi.darslik – T.: O`qituvchi, 2019. – 558 bet
3. Навоий асарлари луғати. – Тошкент, 1974. – 656 б.
4. Ўзбек тилининг изоҳли луғати 5 жилдли. IV жилд (Мадвалиев А. таҳрири остида). – Т.: ЎЗМЭ, 2008. – 608 б.
5. O‘zME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil.

